

Robert Tyrąła<http://orcid.org/0000-0003-3659-4173>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

robert.tyrala@upjp2.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2025.5104.13

Jan Paweł II i jego wkład w zmiany w Europie Środkowo-Wschodniej. Wybrane aspekty i zagadnienia

STRESZCZENIE

Działania Jana Pawła II w związku z odzyskiwaniem koniecznej wolności religijnej i politycznej w Europie Środkowo-Wschodniej przez cały jego pontyfikat przyczyniły się do zerwania z komunistyczną ideologią i wpłynęły na odnowienie życia religijnego w krajach owego regionu. Papież Jan Paweł II odwiedził Polskę osiem razy w latach: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Pielgrzymki papieskie w tzw. bloku wschodnim, poza Polską, w kolejności chronologicznej odbywały się w następujących państwach: Czechosłowacja – 1990, Czechy – 1995, 1997; Słowacja – 1995, 2003; Węgry – 1991, 1996; Łotwa, Litwa, Estonia – 1993; Chorwacja – 1994, 1998, 2003; Słowenia – 1996, 1999; Bośnia i Hercegowina – 1997, 2003; Rumunia – 1999; Ukraina – 2001; Kazachstan, Armenia – 2001 i Bułgaria – 2002. To podczas pielgrzymek przed 1989 r. papież nawoływał do szacunku do człowieka w tej części Europy, a od 1991 r. mówił o zagospodarowaniu daru wolności. Jak wielu komentatorów określa, wszystkie te pielgrzymki były budzeniem narodowej świadomości i odzyskania niepodległości, a później służyły do właściwego budowania przyszłości. I tak dopełniała się działalność duchowa, ale także narodowościowa papieża Słowianina. Zostały w tym opracowaniu przedstawione najważniejsze wątki owej historii i wyjątkowej duchowej roli, jaką odegrał papież Jan Paweł II w zmianach ustrojowych w Europie Środkowo-Wschodniej. Sam, dzisiaj już święty, nie przypisywał sobie tego dzieła.

SŁOWA KLUCZE: Jan Paweł II, Europa Środkowo-Wschodnia, zmiany polityczne, dwa płuca Europy

ABSTRACT

John Paul II and His Contribution to the Transformation in Central and Eastern Europe. Selected Aspects and Issues.

John Paul II's activities connected with regaining religious and political freedom in Central and Eastern Europe throughout all his pontificate fostered the rejection of communist ideology and the revival of religious life in the countries

Sugerowane cytowanie: Tyrąła, R. (2025). Jan Paweł II i jego wkład w zmiany w Europie Środkowo-Wschodniej. Wybrane aspekty i zagadnienia. © *Perspektywy Kultury*, 4(51), ss. 181–205. DOI: 10.35765/pk.2025.5104.13

Nadesłano: 28.07.2025

Zaakceptowano: 23.09.2025

of this region. Pope John Paul II visited Poland seven times, in the years: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. His pilgrimages to the states of so-called eastern bloc other than Poland took place, chronologically in: Czechoslovakia – 1990, Czech Republic – 1995, 1997; Slovakia – 1995, 2003; Hungary – 1991, 1996; Latvia, Lithuania, Estonia – 1993; Croatia – 1994, 1998, 2003; Slovenia – 1996, 1999; Bosnia and Herzegovina – 1997, 2003; Romania – 1999; Ukraine – 2001; Kazakhstan, Armenia – 2001 and Bulgaria – 2002. It is during these pastoral visits, before 1989, he appealed for the respect for man in this part of Europe and, since 1991, emphasized the need to responsibly exercise the gift of freedom. According to many commentators, all of these pilgrimages were aimed first at raising national consciousness and regaining independence, and later at guiding the construction of a better future. In this way the spiritual as well as national mission of the Slavic Pope was fulfilled. This study presents the most critical issues related to that history and the exceptional spiritual role of John Paul II in the political transformations that took place in Central and Eastern Europe. Interestingly, the Saint Pope himself never claimed his impact.

KEYWORDS: John Paul II, Central and Eastern Europe, political transformation, Two Lungs of Europe

Wstęp

Dialog między Kościołem katolickim i Kościołem prawosławnym, a przede wszystkim rosyjskim Kościołem prawosławnym, był jednym z fundamentów działań papieża Jana Pawła II na płaszczyźnie ekumenicznej. Ojciec święty wielokrotnie używał przy tym, między innymi, takiego określenia jak Kościoły siostrzane i porównywał chrześcijaństwo wschodnie i zachodnie do dwóch płuc jednego Kościoła, ale także europejskiego domu. Owa przestrzeń imperialna obejmowała również inne religie, co doskonale rozumiał i dostrzegał papież Słowianin. Jego działania w związku z przywoływaniem koniecznej wolności religijnej i politycznej w Europie Środkowo-Wschodniej przez cały pontyfikat przyczyniły się do zerwania z komunistyczną ideologią i wpłynęły na odnowienie życia religijnego w krajach owego regionu. Znaczący jest jego wkład w budowanie świata wolnego od narzucanej sowieckiej ideologii imperialnej, gdzie jednym z zasadniczych elementów była walka z religią. Spotkał się z on uznaniem podczas jego licznych pielgrzymek do ojczyzny od 1979 r., a także już nieco później do pozostałych krajów Europy Środkowo-Wschodniej.

Warto też przy okazji poruszania tak ważnego tematu przywołać fakt, że w dniach 26–27 września 2024 r. odbywała się na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II bardzo ważna międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Religie i ideologie w rosyjskiej przestrzeni imperialnej (1689–2024)*. Organizatorzy chcieli ukazać kluczową rolę papieża Jana Pawła II w procesie przemian

zachodzących w Europie Środkowo-Wschodniej w ostatnich dziesięcioleciach XX w., kiedy państwa znajdujące się w orbicie wpływów i w ramach samego Związku Radzieckiego po jego upadku w 1991 r. odzyskiwały swą niezależność i niepodległość (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 2024). To była także chęć ukazania wyjątkowego papieskiego wkładu w obalenie komunizmu.

Trzeba także przywołać bezprecedensowy kolejny fakt, a mianowicie to, że prezydent Czech Petr Pavel odznaczył 28 października 2024 r. – pośmiertnie – papieża Jana Pawła II drugim najwyższym odznaczeniem państwowym, orderem Tomasza G. Masaryka, pierwszego prezydenta Czechosłowacji. Jan Paweł II otrzymał go za „odegranie nadzwyczajnej roli w upadku reżimów komunistycznych w Europie Środkowej i Wschodniej” (Głos Live, 2024), a order odebrał nuncjusz apostolski w Czechach abp Jude Thaddeus.

Te wydarzenia, ale także inne powody, stanęły u podstaw chęci przyjrzenia się przez autora niniejszego opracowania tematowi. Wzrastając w latach 70. XX w. do dojrzałości, na własne oczy i w swoistym rodzaju doświadczenia tamtych czasów sam autor tej zmiany zaznał. Słowa, działania i nieugięta postawa wolności papieża Jana Pawła II odegrały ważną rolę w tej przemianie w Europie. Mieli w niej udział także inni międzynarodowi przywódcy, na czele z Ronaldem Reganem (Gaddis, 2009, s. 229–274).

Kamienie milowe zmian w Europie

W końcowych latach 70. XX w. nie widać było przełomu w myśleniu politycznym rządców Europy Zachodniej. Dążono do zachowania *status quo*, a więc podziału na Zachód i Wschód Europy. Wielka żelazna kutyna zasłaniała pewnie wiele razy przejrzystość myślenia u decydentów państw tych regionów. Zmiana wręcz nie była możliwa. Trzeba wyraźnie podkreślić, że

wszyscy polityczni liderzy „wolnego świata” – kanclerz Helmut Schmidt, prezydenci Jimmy Carter i Valéry Giscard d’Estaing czy premier Harold Wilson – a tym bardziej przywódcy obozu socjalistycznego – Leonid Breżniew, Erich Honeker, Gustáv Husák, Nicolae Ceausescu czy Edward Gierek, podobnie jak dyplomaci, także watykańscy oraz tak rusofilscy, jak i rusofobiczni politykolodzy czy publicyści – wszyscy oni wobec realnej groźby nuklearnego konfliktu w pełni akceptowali przedzielenie Europy „żelazną kutyną”. Podobną opinię wyrażały światowe partie komunistyczne oraz zachodnie społeczności, które w wielu milionowych pacyfistycznych manifestacjach wyrażały poparcie dla „pokojoyej polityki ZSSR”. Temat jedności europejskiej był tematem nieobecny w światowej debacie publicznej (Zięba, 2020, s. 48).

Z innej perspektywy trzeba zauważyć, że to był czas początku upadania komunizmu w krajach Europy drugiego płuca, o jakim mówił często Jan Paweł II. Opatrzność Boża – jak z perspektywy historycznej można dostrzec – wybrała sobie narzędzia do tego, aby doprowadzić narody Europy Wschodniej do wolności spod hegemonii komunistycznego systemu.

Na taką właśnie sytuację polityczną, na taki klimat przemilczania sprawy wolności, przypadło przybycie do Polski w 1979 r. papieża Jana Pawła II pochodzącego z tego bloku wschodniego właśnie oraz wypowiedzenie znanych powszechnie słów podczas homilii, które jak wielu uważa, zmieniły bieg historii. Papież powiedział 2 czerwca 1979 r. w Warszawie:

i wołam ja, syn polskiej ziemi, a zarazem ja Jan Paweł II papież, wołam z całej głębi tego tysiąclecia, wołam w przeddzień święta Zesłania, wołam wraz z wami wszystkimi: Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój! I odnowi oblicze ziemi. Tej Ziemi (Jan Paweł II, *Homilia na placu Zwycięstwa*, 1979, s. 27).

Na następny dzień – 3 czerwca 1979 r. – w Gnieźnie papież dopełnił tych słów, a jego modlitwa przy relikwiach św. Wojciecha w katedrze najstarszej metropolii w Polsce była niezwykle ważna. Słowa tam wypowiedziane stały się ważnym sygnałem dla całego świata, że nadchodzą zmiany. Papież wywodzący się z narodu słowiańskiego przypomniiał wszystkim o zapomnianych narodach Europy Środkowo-Wschodnich. Mówił na Wzgórzu Lecha:

Duch Święty tak rozrządza, ażeby to zostało powiedziane teraz, tutaj w Gnieźnie, na ziemi piastowskiej, w Polsce (...) Trzeba, ażeby przy sposobności chrztu Polski była przypomniana chrystianizacja Słowian: Chorwatów i Słowenów, wśród których pracowali misjonarze już około 650 r. i z którymi niedawno w Bazylice św. Piotra w ich chorwackim języku dziękowałem Bogu za więcej niż 1000 lat, za 1100, 1300 lat ich wiary i wierności dla Stolicy Apostolskiej. I trzeba, żeby tutaj była przypomniana chrystianizacja Bułgarów, których książę Borys I przyjął chrzest w 864 lub 865 r., Morawian i Słowaków – do nich docierali misjonarze przed 850 r., a potem umocnili tam wiarę święci apostołowie Słowian: Cyryl i Metody, którzy przybyli do Państwa Wielkomorawskiego w 863 r., Czechów, których księcia Bořivoja ochrzcił w 874 r. św. Metody. W zasięgu działalności św. Metodego i jego uczniów znajdowali się także Wiślanie oraz Słowianie zamieszkujący Serbię. Trzeba też, aby był przypomniany chrzest Rusi w Kijowie w 988 r. Wreszcie trzeba przypomnieć ewangelizację Słowian Połabskich: Obotrytów (Obodrzyków), Wieletoń i Serbołużyczan. Chrystianizację Europy, tę oficjalną, ukończył chrzest Litwy w latach 1386 i 1387, który to, za sprawą błogosławionej naszej królowej Jadwigi, umocnił wcześniejszy o sto lat chrzest księcia Mendoga. Papież Jan Paweł II – Słowianin, syn narodu polskiego, czuje, jak głęboko wrastają w głębię historii korzenie, z których on sam razem z wami wyrasta. Ile wieków liczy ta mowa Ducha

Świętego, którą on dzisiaj sam przemawia i z watykańskiego wzgórza świętego Piotra, i tutaj w Gnieźnie ze Wzgórza Lecha, i w Krakowie z wyżyn Wawelu (Jan Paweł II, *Homilia na Wzgórzu Lecha*, 1979, s. 37).

I dalej dodał:

ten papież – świadek Chrystusa, miłośnik Jego Krzyża i Zmartwychwstania, przychodzi dziś na to miejsce, aby dać świadectwo Chrystusowi żyjącemu w duszy jego własnego narodu, Chrystusowi żyjącemu w duszach narodów, które kiedyś przyjęły Go jako Drogę, Prawdę i Życie (por. J 14, 6). Przychodzi więc wasz rodak, papież, aby wobec całego Kościoła, Europy i świata mówić o tych często zapomnianych narodach i ludach. Przychodzi wołać wołaniem wielkim. Przychodzi ukazywać te drogi, które na różny sposób prowadzą z powrotem w stronę wiecznika Zielonych Świąt, w stronę Krzyża i Zmartwychwstania. Przychodzi wszystkie te narody i ludy – wraz ze swoim własnym – przygarnąć do serca Kościoła: do serca Matki Kościoła, której ufa bezgranicznie (Jan Paweł II, *Homilia na Wzgórzu Lecha*, 1979, s. 37–38).

Było to, można powiedzieć, swego rodzaju przebudzenie, ale także wyraźne poparcie ze strony polskiego papieża dla ruchów wolnościowych w Europie Środkowo-Wschodniej. Musiało być ono niezwykle doświadczeniem dla słuchających go wiernych podczas owych wystąpień, ale też dla politycznych władz Europy, zwłaszcza w krajach, gdzie dyktatura komunistyczna była panująca. Budziło świadomość, że coś jednak pęka. Tego, wydaje się, nie można już było zatrzymać. To było upomnienie się wobec krajów Europy Zachodniej o niesprawiedliwy podział w Jalcie w 1945 r. Choć zdaniem prof. Zbigniewa Brzezińskiego

mitem jest sąd, że Zachód zgodził się w Jalcie na podział Europy. Faktem jest, że Roosevelt i Churchill w praktyce oddali wschodnią Europę Stalinowi już na konferencji w Teheranie (listopad–grudzień 1943), w Jalcie natomiast przywódcy brytyjski i amerykański poniewczasie się w tej sprawie zawahali. Zdobyli się w ostatniej chwili na bezskuteczny wysiłek, by osiągnąć przynajmniej minimalne warunki wolności dla wschodniej Europy (...). Zachodni mężowie stanu nie potrafili jednak należycie ocenić bezwzględności rozwoju powojennej potęgi sowieckiej i w starciu między stalinowską siłą i ich naiwnością zwyciężyła siła (Brzeziński, 1988).

Faktem jednak było, że podział zaistniał, i to bardzo bolesny dla narodów zamieszkujących Europę Środkową i Wschodnią.

Ważne, jak się wydaje, dla pełnego obrazu jest zwrócenie uwagi w tym miejscu na korzenie polskiego wychowania i kształtowania w Karolu Wojtyłe świadomości patriotycznej, świadomości jego polskości. Działo się to dzięki

zwłaszcza jego ojcu, ale także nauczycielom i podjętym studiom na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz tożsamości w nim słowiańskiej duszy (Dziedzic i Ruszar, 2021). Miało to bowiem, jak się okazało, wielkie znaczenie dla jego przyszłej odpowiedzialności za losy nie tylko narodu polskiego, ale także wszystkich narodów, o których powiedział w Gnieźnie. Tej świadomości dał wyraz także w Paryżu w siedzibie UNESCO 2 czerwca 1980 r. – a więc u początków swojego pontyfikatu – gdy mówił o tym, że jest synem narodu,

który przetrwał najstraszliwsze doświadczenia dziejów, który wielokrotnie był przez sąsiadów skazywany na śmierć – a on pozostał przy życiu i pozostał sobą. Zachował własną tożsamość i zachował pośród rozbiorów i okupacji własną suwerenność jako naród – nie w oparciu o jakiekolwiek inne środki fizycznej potęgi, ale tylko w oparciu o własną kulturę, która okazała się w tym wypadku potęgą większą od tamtych potęg (Jan Paweł II, Paryż, *Przemówienie Jego Świątobliwości Papieża Jana Pawła II podczas wizyty w siedzibie organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw oświaty, nauki i kultury UNESCO*, 1980; *Fede e cultura*, 2003, s. 591–600).

To papieskie przemówienie przeszło do historii jako jedno z najważniejszych i odbiło się szerokim echem w całym świecie.

Milowym krokiem w tym dziele zwrócenia uwagi na ważność historii i tożsamość narodów słowiańskich było z całą pewnością ogłoszenie przez papieża Jana Pawła II 24 grudnia 1980 r., w liście apostolskim pt. *Egregiae virtutis braci soltuńskich*, świętych Cyryla i Metodego współpatronami Europy. Sam też zwracał uwagę, że poprzez osobowość i dokonane dzieło są oni postaciami, które budzą na nowo we wszystkich chrześcijanach wielką tęsknotę za zjednoczeniem i jednością między dwoma Kościołami: Wschodnim i Zachodnim. Szczegółowo to wyjaśniał w encyklice pt. *Slavorum Apostoli* wydanej 2 czerwca 1985 r. Dokument też ukazał się w 1000-letnią rocznicę dzieła ewangelizacji owych patronów Europy. Pisał w nim, że „zasługi dla kultury wszystkich ludów i narodów słowiańskich czynią dzieło ewangelizacji świętych Cyryla i Metodego niejako stale obecnymi w historii i w życiu tych ludów i narodów” (Jan Paweł II, 1985, nr 22). I nieco dalej zaznaczał bardzo wyraźnie, że

ich dzieło stanowi wybitny wkład w tworzenie się wspólnych korzeni Europy, które dzięki swej trwałości i żywotności stanowią jeden z najmocniejszych punktów odniesienia, jakich nie może pominąć żaden poważny wysiłek zmierzający do zaprowadzenia nowej jedności Kontynentu w naszych czasach (Jan Paweł II, 1985, nr 25). Te i wiele innych wypowiedzi polskiego papieża stawały się wyrażeniami drogowskazami do jedności chrześcijańskiej Europy, ale także budziły sumienia i serca tych, którzy nigdy nie pogodzili się ze sztucznym i bolesnym podziałem starego kontynentu.

Andrea Riccardi w swojej książce pt. *Jan Paweł II. Biografia* zauważał bardzo trafnie, że

nie można prześledzić całego skomplikowanego rozdziału stosunków Jana Pawła II z Polską, historii ruchu Solidarności, gróźb sowieckiej inwazji, ogłoszenia stanu wojennego, aż po pokojową przemianę dokonaną w 1989 roku, pięćdziesiąt lat od wybuchu II wojny światowej. Na temat tej historii pojawiło się wiele różnych analiz. Papież walczy, aby uniknąć widma inwazji sowieckiej. Udokumentowane są jego bezpośrednie naciski na ZSRR, takie jak list napisany do Breżniewa w 1980 roku. Jan Paweł II prosi radzieckiego przywódcę, aby zaangażował się na rzecz złagodzenia napiętych stosunków w kraju i między wierszami zachęca go do unikania fałszywych kroków (Riccardi, 2014, s. 317).

Te działania Jana Pawła II były znaczące dla ruchów wolnościowych w Polsce i całej Europie Środkowo-Wschodniej.

Zrodzony i założony w Gdańsku 17 września 1980 r. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Solidarność służący obronie spraw pracowniczych był wszak jednym z głównych ośrodków opozycji przeciw rządowi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a szczególnie przeciw komunizmowi. Związek ten powstał na bazie licznych strajków w latach 70. i 80. XX w. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński 26 sierpnia 1980 r. w swojej homilii publicznie odniósł się pozytywnie do tych prądów wolnościowych. 13 grudnia 1981 r. wprowadzono stan wojenny na terenie całej Polski i aresztowano działaczy także Solidarności (stan wojenny zawieszono 31 grudnia 1982 r., zniesiono 22 lipca 1983 r.). 19 października 1984 r. zamordowano kapelana Solidarności ks. Jerzego Popiełuskę. Te fakty nie były łatwe i proste do zrozumienia, ale wydaje się, że niewątpliwie dały jeszcze większą duchową siłę do powstania wolnościowego dla mieszkańców Europy Środkowo-Wschodniej. To były bardzo ważne kamienie milowe nie tylko w Polsce, ale w Europie, a może i w świadomości całego świata (Gaddis, 2009, s. 254–255, 260–261).

Wszystkim zmianom w Europie Środkowo-Wschodniej z Rzymu towarzyszył papież Jan Paweł II, co zaświadczał jego sekretarz ówczesny – dziś emerytowany arcybiskup Krakowa – kard. Stanisław Dziwisz (Dziwisz, 2007). Wszystko to śledził i dodawał nadziei tym, którzy dokonywali owych zmian. Można tu wymienić choćby wszystkie spotkania z Lechem Wałęsą i innymi opozycjonistami celem dodania im nadziei i wiary w słuszność podejmowanych działań wolnościowych.

Ważne wydaje się także, by przywołać w tym kontekście wydarzenie, do jakiego doszło w Rzymie na placu św. Piotra w środę 13 maja 1981 r. Działo się to tuż po godzinie siedemnastej, w czasie odbywającej się wtedy audyencji generalnej. Do jadącego odkrytym samochodem Jana Pawła II strzelał 23-letni wówczas Turek Mehmet Ali Ağca (Dziwisz, 2007). W odbiorze wielu było to

reakcją na działania papieża Jana Pawła II w sprawie wolnościowej w Europie Środkowo-Wschodniej, zarówno te oficjalne, jak i te potajemne (Grajewski i Skwara, 2011; Grajewski i Skwara, 2015; Imposimato i Provvisionato, 2011; Tacik, 2017). Wyjątkowy biograf Jana Pawła II, jakim jest George Weigel, przywołując niezwykle trafne konteksty całości tego zagadnienia, zwraca uwagę na drobne i znaczące powiązania tych wszystkich sytuacji i osób odpowiedzialnych także za zamach na papieża (Weigel, 2024).

Istnieją dowody wskazujące, że nieudany spisek, z Agcą jako pociągającym za spust i Lechem Wałęsą jako ofiarą, uknuto w Rzymie podczas wizyty szefa Solidarności u Jana Pawła II w styczniu 1981 roku. Choć Wałęsa stanowił prawdopodobny cel, z sowieckiego punktu widzenia był innego typu postacią, szefem organizacji mającej wielu silnych i mówiących bez ogródek przywódców, którzy mogliby go zastąpić. Jan Paweł II był celem o innej skali wielkości. Kiedy wieść o śmiertelnej chorobie kardynała Wyszyńskiego dotarła do Moskwy, co z pewnością nastąpiło pod koniec marca 1981 roku, pojawiła się szansa wymierzenia podwójnego ciosu w polskie zagrożenie. Jeśli Jan Paweł zginąłby w zamachu, a kardynał Wyszyński zmarł w tym samym czasie, szok mógłby złać polskiego ducha, stanowiącego zagrożenie dla Układu Warszawskiego i dla imperium sowieckiego (Weigel, 2024, s. 514–515).

Fakty jednak były inne. Owszem, kardynał Wyszyński zmarł 28 maja 1981 r., ale Jan Paweł II po 22 dniach rehabilitacji powrócił do Watykanu i wiele razy później podczas swoich wystąpień nawoływał do wolności także politycznej. Cała misternie utkana historia utrwalania sowieckiej władzy spełzła na niczym. Trzeba w tym kontekście przywołać słowa jednego z badaczy archiwaliów związanych z zamachem w IPN. Pisał Grajewski:

mieszają się tropy, hipotezy, poszlaki. Być może więc prawdy o tamtych wydarzeniach nigdy się nie dowiemy. Wydaje się jednak, że wątek sowiecki jest najbardziej logicznym dopełnieniem wyjaśnień Ali Agcy, który nigdy nie powiedział całej prawdy o przygotowaniach do zamachu, ale także nie zawsze kłamał. Zło, które 13 maja 1981 r. przegrało, nie zostało w pełni zdemaskowane. Jan Paweł II, który atak na swe życie oceniał przede wszystkim w kategoriach metafizycznych, interpretując swe ocalenie w kontekście treści objawień maryjnych, uznał, że zamach z 13 maja 1981 r. był jedną z ostatnich konwulsji XX-wiecznych ideologii przemocy. Wyjaśnienia Agcy potwierdziły tę ocenę wielokrotnie (Grajewski i Skwara, 2015, s. 95).

Jan Paweł II spotkał się też z zamachowcem, który nie mógł uwierzyć w to, że papież przeżył. W 1982 r. w Fatimie słowiański papież zawierzył swoją posługę na nowo Matce Najświętszej, zostawiając tam kulę zamachowcy jako wotum za ocalenie. Ten symbol świadczy dzisiaj o historii tamtego czasu.

Kolejne wysiłki Jana Pawła II na rzecz budowania jedności z chrześcijańskim, europejskim Wschodem były bardzo znaczące i ważne. 20 maja 1985 r. złożył wizytę w siedzibie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w Brukseli. Był to czas, kiedy nikt z polityków europejskich jeszcze nie ośmielał się kwestionować porządku jałtańskiego. Tymczasem Jan Paweł II wyraźnie mówił, że „Europejczycy nie mogą zgodzić się z podziałem ich kontynentu na kraje, które z różnych powodów nie uczestniczą w działalności waszych instytucji, nie mogą być pomijane w zasadniczym dążeniu ku jedności” (Przeciszewski, 2014). Występując też w 1988 r. w Parlamencie Europejskim w roli prekursora, ukazywał perspektywę rozszerzenia Wspólnoty Europejskiej na Wschód:

do reprezentowanych tu dziś narodów w przyszłości – mówił – będą mogły z pewnością przyłączyć się także inne. Pragnieniem moim jako najwyższego pasterza Kościoła powszechnego, który pochodzi ze wschodniej Europy i zna aspiracje ludów słowiańskich, tego drugiego „płuca” naszej wspólnej europejskiej ojczyzny – jest to, by Europa suwerenna i wyposażona w wolne instytucje rozszerzyła się kiedyś aż do granic, jakie wyznacza jej geografia, a bardziej jeszcze historia (Przeciszewski, 2014).

Nigdy, mimo wielokrotnie wyrażonego pragnienia, Jan Paweł II nie odwiedził Rosji (do 1991 r. ZSSR). Zaproszenie takie zostało do niego wystosowane w 1988 r. z okazji obchodów milenium chrztu Rusi. Wizyta nie doszła do skutku z uwagi na to, że papież postawił jako warunek legalizację Kościoła greckokatolickiego. Ponownie zaprosił go Borys Jelcyn (prezydent Rosji w latach 1991–1999), wówczas Jan Paweł II nie skorzystał z tego zaproszenia, ponieważ czekał, aż zostanie ono wystosowane przez hierarchię Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Ta jednak pozostawała wobec wizyty ojca świętego niechętna nawet w latach, w których dialog wydawał się iść w dobrym kierunku. Taka postawa wypływała ze sprzeciwu wobec wsparcia Watykanu dla Kościołów greckokatolickich i ustanowienia rzymskokatolickiej administracji kościelnej w Rosji.

Upadek muru berlińskiego w nocy z 9 na 10 listopada 1989 r. to symboliczny koniec zimnej wojny (Kucharczyk i Rak, 2024, s. 359–381). Wszystkie zmiany w krajach europejskich po stronie wpływów ZSRR potoczyły się wręcz lawinowo, jak w dominie. Przebiegający na odcinku około 43 kilometrów mur w Berlinie nie tylko dzielił miasto, ale wyznaczał granicę wpływów ZSRR. Jego upadek przyczynił się do przyspieszenia przemian w Europie Środkowo-Wschodniej. To był bardzo ważny znak, że wiele już się zmieniło w sytuacji politycznej Europy, ale również, że zmiany te zataczają coraz większe kręgi (Gaddis, 2009, s. 272–274, 284–292).

3 października 1990 roku – niespełna rok po tym jak strażnicy na przejściu granicznym na Bronholmer Strasse zdecydowali się, nie pytając nikogo, otworzyć

bramy – podział Niemiec zapoczątkowany klęską drugiej wojny światowej dobiegł wreszcie końca (Gaddis, 2009, s. 293).

W drugiej połowie lat 80. cały stary podział polityczny chwiał się w posadach. Wybrany w 1985 r. na sekretarza generalnego KC KPZR Michaił Gorbaczow zapoczątkował politykę reform gospodarczych i politycznych oraz ocieplenia w stosunkach z Zachodem. 1 grudnia 1989 r., w czasie, gdy system komunistyczny w Polsce przestawał istnieć, a w Berlinie dopiero co upadł mur dzielący dotąd nie tylko symbolicznie Europę i świat, Michaił Gorbaczow odbył w Watykanie oficjalne spotkanie z Janem Pawłem II. Rozmawiali między innymi o zachowaniu pokoju w Europie i poszerzaniu sfery wolności w ZSRR. Media odnotowały z tego spotkania znamienne słowa wypowiedziane przez Gorbaczowa do swojej żony, gdy przedstawiał jej papieża, który jest autorytetem moralnym na świecie i jest także Słowianinem.

Joaquin Navarro-Valls podzielił się swoją historią związaną z posługą medialną dla Stolicy Apostolskiej w książce pt. *Moje lata z Janem Pawłem II. Prywatne zapiski rzecznika prasowego Watykanu 1984–2006*. Zapisał tam pod datą 1–4 grudnia 1989 r. historię związaną ze spotkaniem Michaiła Gorbaczowa z papieżem.

Gorbaczow odczytał swoje przemówienie po rosyjsku. Na koniec, improwizując, powiedział, że odchodzi z przekonaniem, że został wysłuchany, mówił o ewentualnej wizycie Papieża w Związku Sowieckim i podziękował za wymianę myśli, która odbyła się podczas tego spotkania (Navarro-Valls, 2024, s. 171–172).

Jan Paweł II po spotkaniu przekazał swojemu rzecznikowi:

powtórzyłem mu to, co mówię od lat: Kościół ma dwa płuca – tradycję wschodnią i tradycję łacińską. I potrzebuje oddychać obydwoma. „Bardzo dobrze” – odpowiedział. Potem zaś powiedziałem żartem: „Zrobił pan wielką reklamę papieża w telewizji”. On zaś odpowiedział: „Ja też często widzę Waszą Świątobliwość w sowieckiej telewizji”. I następnie papież komentował: wszystko to nie wynika z żadnej zasady ideologicznej. Uważam, że stoimy wobec pewnego rodzaju nawrócenia. Po ludzku nie da się zrozumieć, jak jego myślenie mogło dojść do obecnego punktu. Maryja Dziewica mówiła w Fatimie o nawróceniu Rosji. Modliłem się dużo o to spotkanie i powiedziałem mu o tym (Navarro-Valls, 2024, s. 171–172).

Sytuacja zmiany w Europie była oczywistością. Polski papież poprzez swoją nieugiętą postawę, wypowiedziane słowa, spotkania z osobami odpowiedzialnymi za polityczne życie w tym regionie krok po kroku doprowadził do zmian. Sam jednak nigdy tego sukcesu nie przypisał sobie.

Budowanie przyszłości i danie perspektywy nadziei dla Europy

Już w nowej rzeczywistości politycznej w Europie Środkowo-Wschodniej papież Jan Paweł II podczas pielgrzymki do Polski w 1991 r. wyraził życzenie, by w przyszłości odwiedzić inne kraje tzw. bloku wschodniego. Odwiedzając wówczas Przemyśl, spotkał się z wiernymi Kościoła bizantyjsko-ukraińskiego (Jan Paweł II, *Przemówienie do wiernych Kościoła bizantyjsko-ukraińskiego*, 1997, s. 586–591). Niebawem też po rozpadzie ZSRR odwiedził kraje bałtyckie, w tym katolicką Litwę. Podczas VI Światowego Dnia Młodzieży w Częstochowie w sierpniu 1991 r. wśród miliona uczestników była spora grupa chłopców i dziewcząt z krajów ZSRR. Patrząc na nich, papież mówił, że „Kościół w Europie może w końcu swobodnie oddychać obydwa płucami” (Jan Paweł II, *VI Światowy Dzień Młodzieży w Częstochowie*, 1991).

Wysiłki ku integracji europejskiej dla Europy płuca wschodniego były wspierane równolegle przez patriarchę ekumenicznego Bartłomieja I. Podczas swej wizyty w Parlamencie Europejskim w 1994 r. nie tylko poparł on integrację Europy, ale analogicznie jak papież apelował do polityków, by nie ograniczali jej do wąskiego kręgu krajów zachodnich. Dokładnie tak samo jak Jan Paweł II przypominał, że zjednoczenie kontynentu jest wspólnym zadaniem zwłaszcza na płaszczyźnie kultury, w której „Stary i Nowy Rzym pozostają punktami odniesienia dla kulturowej jedności Europy” (Przeciszewski, 2011).

Symboliczny punkt kulminacyjny dla polityki Watykanu w Europie Środkowo-Wschodniej nastąpił na zakończenie trzydniowej wizyty Jana Pawła II w zjednoczonych Niemczech, wieczorem 23 czerwca 1996 r. Wraz z kanclerzem Niemiec Helmutem Kohlem papież Jan Paweł II przeszedł przez otwartą Bramę Brandenburską, która przez 28 lat była symbolem podziału i nienaturalnego styku między Wschodem i Zachodem. Papież z Polski, który według Michała Gorbaczowa przyczynił się w znacznym stopniu do upadku bloku wschodniego, był głęboko poruszony swoją wizytą w Berlinie w tym symbolicznym miejscu.

Ze strachu przed wolnością ideologowie zmienili bramę w mur. Właśnie w tym miejscu Berlina, które w nienaturalnie podzielonej Europie stało się jednocześnie punktem stycznym między Wschodem a Zachodem, ujawniło się wobec całego świata ponure oblicze komunizmu, dla którego podejrzane było ludzkie pragnienie wolności i pokoju. Przede wszystkim jednak komunizm bał się wolności ducha. Także ją pragnęli zamurować brunatni i czerwoni dyktatorzy (Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne przed Bramą Brandenburską*, 1996, s. 177)

– powiedział wówczas papież. Kohl podziękował papieżowi za to, że nigdy nie pogodził się z nienaturalnym podziałem Europy żelazną kurtyną, a także,

że odegrał on decydującą rolę w urzeczywistnieniu marzenia o zjednoczeniu Niemiec. Jan Paweł II z kolei, zwracając się do kanclerza, powiedział: „jest pan budowniczym odzyskanej jedności pańskiego narodu” (Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne przed Bramą Brandenburską*, 1996, s. 176), który wykorzystał globalno-historyczną szansę zdobycia wolności dla wielu milionów rodaków i dopełnienia jedności narodu niemieckiego. I wówczas też Jan Paweł II przedstawił niezwykle dyskurs o powołaniu człowieka do wolności (Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne przed Bramą Brandenburską*, 1996, s. 177–179).

W czerwcu 1997 r. Jan Paweł II w Gnieźnie zwrócił się z przesłaniem do obecnych tam siedmiu prezydentów krajów europejskich: Polski, Niemiec, Czech, Litwy, Ukrainy, Słowacji i Węgier. Powiedział wprost, że nie będzie wspólnej Europy, dopóki nie będzie ona wspólnotą Duchą! Przypomniawszy, że to właśnie chrześcijaństwo, przez posługę misjonarzy, a zwłaszcza św. Wojciecha, przyniosło Ewangelię i wolność, a on sam jest „symbolem duchowej jedności Europy” (Jan Paweł II, *Przemówienie do prezydentów siedmiu państw Europy Środkowej*, 1997, s. 915). Apelował:

trzeba, aby Europejczycy umieli zdecydowanie podjąć wysiłek twórczej współpracy, aby umacniali pokój między sobą i wokół siebie! Nie można pozostawić żadnego kraju, nawet słabszego, poza obrębem wspólnot, które obecnie powstają (Jan Paweł II, *Przemówienie do prezydentów siedmiu państw Europy Środkowej*, 1997, s. 916).

Przeciwstawił się w ten sposób budowaniu nowych murów w Europie, które mogłyby oddzielić rozszerzoną Unię Europejską od innych krajów tego samego kontynentu.

Jesienią 1999 r. odbyło się w Rzymie II Specjalne Zgromadzenie Synodu Biskupów poświęcone Europie. Jego owocem była znakomita adhortacja pt. *Ecclesia in Europa* z 28 czerwca 2003 r., ukazująca chrześcijaństwo jako wciąż nową nadzieję dla Europy. Jednym z najbardziej dosadnych zdań adhortacji jest określenie europejskiej współczesnej kultury jako przybierającej cechy milczącej apostazji człowieka sytego, który żyje tak, jakby Bóg nie istniał. Papież Europejczyk wołał, zwracając się do wszystkim mieszkańców wspólnoty europejskiej: „Nie lękaj się! Ewangelia nie jest ci przeciwna, ale jest po twojej stronie” (Jan Paweł II, 2003, nr 121). Budował więc na nowo tożsamość i rzeczywistość narodów po odzyskanej wolności.

Papież Jan Paweł II odwiedził Polskę siedem razy w latach: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. To podczas pielgrzymek przed 1989 r. nawoływał do szacunku człowieka w tej części Europy, a od 1991 r. mówił o zagospodarowaniu daru wolności. Jak wielu komentatorów określa, wszystkie te pielgrzymki były budzeniem narodowej świadomości i odzyskania niepodległości, a później służyły do właściwego budowania przyszości.

Pielgrzymki papieskie w tzw. bloku wschodnim poza papieską ojczyzną odbyły się w kolejności alfabetycznej w następujących krajach: Czechosłowacja – 1990 r., Czechy – 1995, 1997 r.; Słowacja – 1995, 2003 r.; Węgry – 1991, 1996 r.; Łotwa, Litwa, Estonia – 1993 r.; Chorwacja – 1994, 1998, 2003 r.; Słowenia – 1996, 1999 r.; Bośnia i Hercegowina – 1997, 2003 r.; Rumunia – 1999 r.; Ukraina – 2001 r.; Kazachstan, Armenia – 2001 r. i Bułgaria – 2002 r. I tak dopełniała się działalność duchowa, ale także narodowościowa papieża Słowianina. Upomnienie się przez papieża w Gnieźnie w 1979 r. o chrześcijańskie korzenie Europy, a tym samym o wolność w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, dokonywało się na oczach świata. I nikt już tego duchowego, ale i politycznego procesu nie mógł zatrzymać.

Pokrótkę zostaną przedstawione teraz wspomniane wyżej pielgrzymki, z uwzględnieniem najważniejszych tez głoszonych podczas nich przez Jana Pawła II.

W dniach 21–22 kwietnia 1990 r. papież Jan Paweł II przybył na Czechosłowację. Pielgrzymka ta odbyła się jeszcze przed podziałem w 1993 r. na dwa kraje: Czechy i Słowację. To wówczas papież z wielką radością powiedział w Pradze na powitalnym spotkaniu na lotnisku:

to co przez długie lata było niemożliwe, dziś stało się rzeczywistością. Jak do tego doszło? Jakie okoliczności przyczyniły i przyczyniają do powstania sytuacji, w której się znajdujemy? (...) Warszawa, Moskwa, Budapeszt, Berlin, Praga, Bukareszt, by wymienić jedynie stolice, stały się niejako etapami długiej pielgrzymki ku wolności (...) zamiar zbudowania świata bez Boga okazał się iluzoryczny. I nie mogło być inaczej! Nieznany pozostawał tylko moment i sposób, w jaki miało to (upadek komunizmu) nastąpić. Cierpienie prześladowanych dla sprawiedliwości, solidarność tych, którzy się zespolicili w dążeniu do zachowania ludzkiej godności, wrodzona tęsknota duszy człowieka do tego, co nadprzyrodzone oraz modlitwy sprawiedliwych – wszystko to sprawiło, że droga wolności w prawdzie została odnaleziona (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku Ruzyně* s. 764–765).

Ważne i symboliczne było także spotkanie na Hradczanach, podczas którego papież mówił o roli i zadaniu kultury dla przetrwania tożsamości narodu przez lata istnienia systemu komunizmu w walce o wolność. Obecni na tym spotkaniu byli także studenci. I dlatego też do nich apelował papież w kontekście budowania przyszłości:

zachowajcie w sobie pragnienie wartości duchowych jako wielki owoc cierpień waszego narodu! Zachowajcie w sobie odwagę szukania prawdy i sensu życia także poza granicami, jakie waszemu poszukiwaniu pragnie narzucić materializm – czy to materializm jako ideologia, czy też praktyczny materializm konsumpcyjnego życia. Rdzeniem wszelkiego materializmu jest lęk. Lęk przed

nicością, która pozostaje, kiedy człowiek jest oderwany od rzeczywistego sensu swego życia. Dlatego to systemy polityczne, budowane przez materializm, karmi się lękiem i lęk utrzymuje je przy życiu (Jan Paweł II, *Przemówienie na Hradczanach*, 1990, s. 784).

Papież na zakończenie pielgrzymki w Bratysławie wzywał błogosławieństwa Boga dla narodów tego kraju.

Jan Paweł II przybył w dniach 20–21 maja 1995 r. z wizytą duszpasterską do Czech i odwiedził wówczas Olomuniec, gdzie kanonizował Jana Sarkandra i Zdzisławę z Lemberku. Na spotkaniu z młodzieżą wzywał do budowania przyszłości opartej na Chrystusie i pójścia za jego krzyżem, który „nie jest symbolem porażki, ale zwycięstwa, zwycięstwa prawdziwej miłości, zwycięstwa Boga i człowieka w Chrystusie” (Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na świętej Gorce*, 1995, s. 806). W dniach 25–27 kwietnia 1997 r. papież odwiedził Czechy z trzecią już swoją pielgrzymką. W Pradze wspominał św. Wojciecha podczas obchodów 1000-lecia jego męczeńskiej śmierci.

W dniach od 30 czerwca do 3 lipca 1995 r. papież Jan Paweł II odwiedził Słowację (Košídar, Labo i Vragaš, 1995). Była to jego druga pielgrzymka, podczas której odwiedził Koszyce, Spiską Kapitułę, Poprad oraz sanktuarium maryjne w Śaštynie i Lewoczy. Podczas homilii 3 lipca w tym ostatnim miejscu mówił: „my jesteśmy pokoleniem kończącego się XX stulecia. Musimy przyznać, że wytrwanie w wierze w tym rejonie zawdzięczamy świadectwu także tego sanktuarium” (Majorczyk, 2010, s. 86). Trzecia papieska pielgrzymka na Słowacji odbyła się w dniach 11–14 września 2003 r. W Bańskiej Bystrzycy mówił zwłaszcza o wychowaniu do wolności: „oto czego powinniśmy się dzisiaj nauczyć: dojrzenia do wolności (...) w rodzinach kształtuje się przyszłość narodu” (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. na placu Słowackiego Powstania Narodowego*, 2003, s. 843).

Pierwsza papieska pielgrzymka na Węgry odbyła się w dniach 16–20 sierpnia 1991 r. Była to niezwykle ważna wizyta. Podczas spotkania ze światem kultury i nauki papież wyraźnie podkreślał rolę twórców w odzyskanej wolności. Dosadnie też powiedział:

z jakim żalem i bólem przeżywaliśmy fakt, że w krajach Europy Środkowej i Wschodniej wybitne osobowości były odsuwane na margines, ponieważ eliminowano je z życia społecznego i kulturalnego za nieugiętą wierność wartościom wiary. Z radością widzimy dzisiaj, jak załamują się ideologiczne monopole i jak krzepnie nowe społeczeństwo, szanując owe podstawowe ludzkie wartości (Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki i kultury*, 1991, s. 696).

Na zakończenie swojej pielgrzymki na lotnisku apelował:

zwracam się z usilnym apelem do państwa i do Kościoła, aby połączyły swoje wysiłki w służbie dobru wspólnemu, by chronić i umacniać prawa człowieka oraz fundamentalne wartości, bez których nie może żyć żadne społeczeństwo, by tworzyć nowe pokolenie ludzi zdolnych korzystać z wolności w sposób odpowiedzialny i świadomych tego, że przyjdzie im zdać sprawę ze swoich czynów wobec braci i siostr i wobec Boga (Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne na lotnisku. Państwo i Kościół w służbie dobra wspólnego*, 1991, s. 741).

Druga papieska pielgrzymka na Węgry odbyła się w dniach 6–7 września 1996 r.

Bardzo ważna była pielgrzymka do Albanii w dniu 25 kwietnia 1993 r. Trwająca zaledwie czternaście godzin wizyta była głoszeniem wiary w Jezusa Chrystusa w kraju, w którym twierdzono, że Boga nie ma. Ludowa Socjalistyczna Republika Albanii uważała się za pierwsze ateistyczne państwo. Wszelkie przejawy religijności były tam surowo karane. Podczas ważnego przemówienia do narodu albańskiego papież mówił:

strasliwy był bowiem w systemach totalitarnych obraz życia ludzkiego, którego i wy zazналиście, a które pozbawiało człowieka jednego z najbardziej fundamentalnych praw: wolności poglądów i działania, wolności sumienia. To deptanie praw miało nierzadko formę niezwykle brutalnych represji. Wiemy przecież, że zamykano kościoły wszystkich wyznań, a nawet skazywano na śmierć kapłanów, którzy ośmielili się udzielać sakramentów. Ludzie wierzący byli prześladowani, więzieni i nękanii na wszelkie sposoby (Jan Paweł II, *Przemówienie do narodu albańskiego*, 1993, s. 1057–1064).

Pielgrzymka ta była hołdem dla bohaterów wiary w Albanii.

Papież Jan Paweł II odwiedził kraje nadbałtyckie w 1993 r. I tak w Litwie był w dniach 4–8 września 1993 r., gdzie już na pierwszym spotkaniu w Wilnie wyraźnie powiedział:

bardzo się cieszę, że to nasze pierwsze spotkanie odbywa się w wileńskiej katedrze, zamkniętej w 1950 roku i przywróconej do kultu w 1989 roku. W tej świątyni, w której bije serce narodu litewskiego (...) macie za sobą długi okres, w którym wasza wiara niczym cenny metal w tyglu została poddana bardzo trudnej próbie (Jan Paweł II, *Przemówienie w czasie spotkania z duchowieństwem w katedrze św. Stanisława*, 1993, s. 617).

Ważną analizę tego, co spotkało Litwę w czasach XX w., przedstawił papież podczas spotkania z przedstawicielami kultury i nauki na Uniwersytecie Wileńskim, podkreślając, jak istotna jest jedność pomiędzy kulturą a Kościołem, że służy bardzo przyszłości narodu i państwa po komunistycznej erze w budowaniu

przyszłości (Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata kultury i nauki na Uniwersytecie Wileńskim*, 1993).

W dniach od 8 do 10 września 1993 r. papież odwiedził Łotwę, gdzie podkreślał, jak ważne jest, że Kościół i mieszkańcy Łotwy w godzinie krzyża dyktatury komunistycznej zachowali nadzieję na godzinę zmartwychwstania, a teraz powinni przyszłość budować na wielkodusznym przebaczeniu i pojednaniu, co przyczyni się do odmiany życia także dla tych, którzy zadawali cierpienie swoim siostram i braciom (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. w amfiteatrze w Parku Meža*, 1993, s. 654).

10 września papież przybył do Estonii, gdzie w Tallinie mówił o koniecznej postawie miłości na wzór Chrystusa i zwracał uwagę na potrzebę przygarniania siebie nawzajem, co z pewnością było niezwykle istotne w kontekście zamieszkiwania tego kraju przez Rosjan, Białorusinów, Polaków, Litwinów i innych. Padły też przed błogosławieństwem bardzo ważne papieskie słowa:

musimy dostrzegać dzieło Opatrzności w tym, że dane nam było przeżyć w Europie te przemiany, które doprowadziły także do odzyskania niepodległości przez kraje bałtyckie: Litwę, Łotwę i Estonię. Z tego miejsca, geograficznego i historycznego, musimy spojrzeć na cały nasz kontynent (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. na placu ratuszowym. Miłość na wzór Chrystusa*, 1993, s. 677).

Jan Paweł II przebywał w Chorwacji po raz pierwszy w dniach 10–11 września 1994 r. (Jan Paweł II, *Chorwacja*, 1994). Ta pielgrzymka, będąca szczególnie wezwaniem do przebaczenia i pokoju, miała wielkie znaczenie historyczne. Papież mówił wówczas:

ze szczególnym wzruszeniem wspominam stronice waszej niedawnej historii, stronice wierności Chrystusowi i papieżowi, zapisane w latach bezpośrednio po II wojnie światowej. Arcybiskup Zagrzebia kard. Alojzy Stepinac był tej historii uczestnikiem, a za swą niezłomną wierność Ewangelii zapłacił cierpieniem i różnego rodzaju bolesnymi doświadczeniami (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. na Hipodromie*, 1994, s. 952–953).

Druga pielgrzymka do Chorwacji odbyła się w dniach 2–4 października 1998 r. Gdy podczas mszy w Marija Bistrica 3 października 1998 r. beatyfikował kardynała Stepinaca, mówił, że on wolał przyjąć cierpienie niż zdradzić Chrystusa oraz że w nim można dostrzec syntezę tragedii, jaka dotknęła naród chorwacki, w sumie całą Europę, a były to trzy wielkie plagi: faszyzm, nazizm i komunizm (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej kard. Alojzego Stepinaca*, 1998). W dniach od 5 do 9 czerwca 2003 r. papież Jan Paweł II po raz trzeci przebywał w Chorwacji (Filipović, 2003). Już na lotnisku podczas powitania wzywał, by budować przyszłość na trwałych fundamentach, i zauważał, że

już od prawie trzynastu lat Chorwacja idzie drogą wolności i demokracji. Patrząc w przyszłość z ufnością i nadzieją, trzeba teraz z odpowiedzialnym i wielkodusznym udziałem wszystkich umocnić stabilność społeczną, która doprowadzi do poprawy sytuacji na runku pracy, w zakresie opieki społecznej, oświaty dostępnej dla całej młodzieży, podjąć walkę z każdą formą ubóstwa i nierówności, w atmosferze serdecznych relacji z sąsiednimi krajami (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku*, 2003, s. 978).

Gdy zawierzył na końcu w Zadarze naród chorwacki Matce Bożej, padły niezwykle słowa przyjęte z wielkim aplauzem: „Dziękuję ci, Chorwacio!”.

W dniach 17–19 maja 1996 r. Jan Paweł II pielgrzymował do Słowenii po raz pierwszy. Druga pielgrzymka do tego kraju odbyła się 19 września 1999 r. Podczas mszy św. beatyfikacyjnej w Mariborze, wspominając historię i działalność beatyfikowanego biskupa tego miejsce, mówił:

nowy błogosławiony jawi się nam jako wzór prawdziwego patriotyzmu. Jego działalność wywarła decydujący wpływ na dzieje waszego narodu i przyczyniła się w znacznej mierze do uzyskania niepodległości (...) niech jego przykład, a zwłaszcza jego wstawiennictwo stanie się źródłem solidarności i prawdziwego pokoju między wszystkimi narodami tego rozległego regionu Europy (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. i beatyfikacji bp Antoniego Marcina Słomśka*, 1996, s. 1013–1018).

Jan Paweł II przybył do Bośni i Hercegowiny z pierwszą pielgrzymką w dniach 12–13 kwietnia 1997 r. W dniu 22 lipca 2003 r. papież Jan Paweł II odwiedził ponownie ten kraj (Filipović, 2004). To podczas tej ostatniej pielgrzymki papież ogłosił błogosławionym Ivana Merza (+1928), Chorwata, 32-latkę, który był świeckim działaczem katolickim, przywołując ważne historyczne fakty z historii.

Papież pielgrzymował do Rumunii w dniach 7–9 maja 1999 r. Już na lotnisku podczas przemówienia powitalnego mówił:

w stuleciu, które zbliża się ku końcowi, wasza ojczyzna zaznała okrucieństwa systemów totalitarnych, dzieląc cierpienia wielu innych krajów Europy. Reżim komunistyczny zlikwidował Kościół obrządku bizantyjsko-rumuńskiego, zjednoczony z Rzymem i prześladował biskupów i kapłanów, zakonników, zakonnice i świeckich, tak, że wielu z nich zapłaciło krwią za swoją wierność Chrystusowi. Niektórzy byli torturowani, ale uszli z życiem i są do dziś wśród nas. Myślę ze wzruszeniem o zasłużonym i drogim kard. Alexandru Todei (...) który spędził 14 lat w więzieniu i 25 pod nadzorem policyjnym (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na lotnisku*, 1999, s. 922).

Podczas mszy w Bukareszcie w dniu 9 maja papież znów przypomniał:

drodzy katolicy rumuńscy, dobrze wiem, jak wiele wycierpieliście w trudnych latach panowania komunizmu; wiem też z jak wielką odwagą trwaliście w wierności Chrystusowi i jego Ewangelii (...) w dążeniu do zachowania i szerzenia wspólnych wartości bądźcie zawsze gotowi do czynnej współpracy z wszystkimi społecznościami etniczno-społecznymi i religijnymi żyjącymi w waszym kraju (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. w parku Podul Izvor*, 1999, s. 922).

Wizyta Jana Pawła II w Ukrainie odbyła się w dniach od 23 do 27 czerwca 2001 r. Papież odwiedził wówczas Kijów i Lwów. Już na samym początku tej pielgrzymki można było wyczuć jej niezwykle, historyczne znaczenie. Papież powiedział wówczas:

długo czekałem na tę wizytę i żarliwie się modliłem, by mogła się ona odbyć. Wreszcie, z głębokim wzruszeniem i radością mogłem ucałować ukochaną ziemię Ukrainy. Dziękuję Bogu za dar, który dziś jest mi dany. (...) Przybywam do was jako brat w wierze, aby uściskać tak licznych chrześcijan, którzy pośród najcięższych cierpień wytrwali w wierności dla Chrystusa ... Pozdrawiam Cię Ukraino, odważny i wytrwały świadek wierności wartościom wiary. Ileż wycierpiałś, walcząc w trudnych chwilach w obronie wolności wyznawania wiary! (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na międzynarodowym lotnisku Boryspol*, 2001, s. 298–300).

Także w tym przemówieniu nie unikał trudnych tematów, mówiąc:

w ciągu wieków naród ukraiński przeżył szczególnie ciężkie i wyniszczające próby. ... W sposób szczególny pod uciskiem totalitarnych reżimów, zarówno komunistycznego jak i nazistowskiego, naród narażony był na niebezpieczeństwo utraty własnej tożsamości narodowej, kulturalnej i religijnej (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na międzynarodowym lotnisku Boryspol*, 2001, s. 304).

Ukazał też perspektywę: „Ukraina ma wyraźne powołanie europejskie, podkreślone także przez chrześcijańskie korzenie waszej kultury” (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na międzynarodowym lotnisku Boryspol*, 2001, s. 306). Niezwykle też ważne było spotkanie ze światem polityki, kultury, nauki i biznesu w tym samym dniu pielgrzymki w pałacu Mariańskim w Kijowie. Papież przywoływał historię Ukrainy, zwłaszcza Kijowa, i walkę Ukraińców o wolność, której nikt nie potrafił zniszczyć. Bardzo szczegółowo omawiając ową historię, wskazał też na perspektywę przyszłości (Jan Paweł II, *Przemówienie powitalne na międzynarodowym lotnisku Boryspol*, 2001 r.). We Lwowie 26 czerwca 2001 r. odbyło się bardzo ważne spotkanie papieża z młodymi. Mówił do nich o historii i odpowiedzialności za przyszłość narodu i każdego z nich osobno.

Drodzy młodzi, wasz naród przeżywa trudne i złożone przejście od reżimu totalitarnego, który przez tyle lat go uciskał, do wreszcie wolnego i demokratycznego społeczeństwa. Wolność jednak wymaga mocnych, odpowiedzialnych sumień. Wolność jest wymagająca i w pewnym sensie trudniejsza niż niewola! (...) nie przechodźcie z niewoli reżimu komunistycznego do niewoli konsumizmu, innej formy materializmu, który nawet nie odrzucając Boga, faktycznie Go neguje, wyłączając Go z życia (Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z młodzieżą Ukrainy*, 2001, s. 388).

Jakże to niezwykle w kontekście agresji rosyjskiej na Ukrainę od 24 lutego 2022 r. i wojny trwającej niestety do dzisiaj. Czyżby Europa nie odrobiła raz już danej lekcji historii?

W dniach 22–27 września 2001 r. papież Jan Paweł II odwiedził Kazachstan i Armenię (Bujak, 2001). Na placu w Astanie dał wyraz jedności z umęczonym ludem kazachskim:

znam waszą historię, znam cierpienia, którym wielu z was zostało poddanych, kiedy poprzedni totalitarny reżim wyrwał was z własnej ziemi ojczystej i deportował do rozpaczliwych warunków i straszliwej nędzy. Cieszę się, że mogę być tutaj wśród was, aby wam powiedzieć, że sercu papieża jesteście bliscy (Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona na placu Matki Ojczyzny w Astanie*, 2001, s. 22).

W Armenii papież mówił o chwalebnym męczeństwie wielu Ormian na czele z biskupami, to świadectwo owocuje dzisiejszą wiarą (Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Eczmiadzinie*, 2001). Wymownym też świadectwem jedności w relacji do Boga i człowieka była wspólna deklaracja papieża Jana Pawła II oraz patriarchy Garegina II (Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Eczmiadzinie*, 2001).

W dniach 23–26 maja 2002 r. papież odwiedził Bułgarię i nawiązując do historii tego narodu podczas beatyfikacji w Płowdiwie 26 maja 2002 r., mówił:

gdy myślę o trzech nowych błogosławionych, czuję się zobowiązany oddać hołd pamięci innych wyznawców wiary, synów Kościoła prawosławnego, którzy w tych samych czasach reżimu komunistycznego ponieśli śmierć męczeńską (Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. i beatyfikacji trzech męczenników*, 2002, s. 908).

Była to niezwykła pielgrzymka ku jedności z prawosławiem, ale z pełnym także szacunkiem do wyznawców islamu. Była to pielgrzymka ważna służąca historycznej pamięci i tożsamości Bułgarów.

Podsumowanie

Liczne są sytuacje i słowa, w których papież Jan Paweł II walczył o świat chrześcijański i równocześnie o miejsce religii, ale i tożsamości narodowej każdego w Europie Środkowo-Wschodniej. 4 marca 1992 r. w całym tym dziejowym kontekście i sytuacji politycznej owych państw i narodów Jan Paweł II wyznawał w pokorze, że:

w 1978 roku, kiedy zostałem wybrany na papieża, nie mogłem sobie wyobrazić, że będę świadkiem tak radykalnej przemiany, jak ta która zmieniła oblicze Europy Wschodniej ... był to znak, światło, zapowiedź tego, co nadeszło później (Navarro-Valls, 2024, s. 267).

Wkład Jana Pawła II w ustrojowe zmiany dotyczył zwłaszcza tego, że dzięki niezachwianej wierze papież Słowianin stał się niezwykle skutecznym narzędziem w rękach Opatrzności.

W opracowaniu przedstawione zostały najważniejsze wątki owej historii i wyjątkowej duchowej roli, jaką odegrał papież Jan Paweł II w zmianach ustrojowych w Europie Środkowo-Wschodniej. Sam, dzisiaj już święty, chociażby w przytoczonej wyżej wypowiedzi, ale także w wielu innych, nie przypisywał sobie tego dzieła. Był to jednak niezwykle papież na zmiany ustrojowe i budowanie przyszłości Europy, który został dany Kościołowi i światu w odpowiednim momencie historii.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- Jan Paweł II (1979). Homilia na Wzgórzu Lecha, Gniezno 3 czerwca 1979. W: *Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia. Dokumentacja*. Poznań–Warszawa: Pallotinum.
- Jan Paweł II (1980a). Homilia na Placu Zwycięstwa. Warszawa, 2 czerwca 1979. W: J. Żukowicz (red.), *Gaude Mater Polonia*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Jan Paweł II (1980b). *Przemówienie Jego Świątobliwości Papieża Jana Pawła II podczas wizyty w siedzibie organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw oświaty, nauki i kultury (UNESCO), Paryż, 2 czerwca 1980 r.* Kraków: Wydawnictwo Znak, 14.
- Jan Paweł II (1985). *Slavorum Apostoli*. Warszawa.
- Jan Paweł II (1997). *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*. Kraków: Znak
- *Homilia w czasie Mszy św. na zakończenie*, 600–603.

- *Przemówienie do prezydentów siedmiu państw Europy Środkowej*, 915–916.
 - *Przemówienie do wiernych Kościoła bizantyjsko-ukraińskiego*, 586–591.
 - *Przemówienie wygłoszone w czasie nawiedzenia prokatedry*.
- Jan Paweł II (2001a). Homilia wygłoszona na placu Matki Ojczyzny w Astanie. W: A. Bujak, *Czas pojednania. Pielgrzymka Ojca Świętego do Kazachstanu i Armenii*, red. W. Bartkowski i S. Stachowski. Kraków: Biały Kruk, 22.
- Jan Paweł II (2001b). Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Eczmiadzinie. W: A. Bujak, *Czas pojednania. Pielgrzymka Ojca Świętego do Kazachstanu i Armenii*, red. W. Bartkowski i S. Stachowski. Kraków: Biały Kruk, 124–129.
- Jan Paweł II (2002a). Przemówienie Jana Pawła II wygłoszone do świata polityki, kultury, nauki i biznesu, Kijów 23 czerwca 2001 r. W: W. Mokry (red.), *Apostolskie słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 roku*. Kraków: Wydawnictwo Szwajpolt Fiol.
- Jan Paweł II (2002b). Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z młodzieżą Ukrainy, Lwów 26 czerwca 2001 r. W: W. Mokry (red.), *Apostolskie słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 roku*. Kraków: Wydawnictwo Szwajpolt Fiol.
- Jan Paweł II (2003). *Ecclesia in Europa*. Rzym.
- Jan Paweł II (2009). *Dzieła zebrane*, t. XI. *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*, cz. 3. *Austria, Niemcy, Włochy i inne kraje europejskie*, red. P. Ptasznik, M. Mokrzycki, T. Dzidek, Z. Kijas, J. Poniewierski, G. Ryś, P. Słabek i J. Urban. Kraków: Wydawnictwo M:
- *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej kard. Alojzego Stepinaca*, Marija Bistrica, 3 października 1998 r. Kraje bałkańskie, Chorwacja, druga pielgrzymka 2–4 października 1998 r., 963.
 - *Homilia podczas Mszy św. i beatyfikacji bp Antoniego Marcina Słomska*, Maribor, 19 września 1999 r. Kraje bałkańskie, Słowenia, druga pielgrzymka 19 września 1999 r., 1013–1018.
 - *Homilia podczas Mszy św. i beatyfikacji trzech męczenników*, Płowdiw, 26 maja 2002 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Bułgaria. Pielgrzymka 23–26 maja 2002 r., 908.
 - *Homilia podczas Mszy św. na Hipodromie*, Zagrzeb, 10 września 1994 r. Kraje bałkańskie, Chorwacja, pierwsza pielgrzymka 10–11 września 1994 r., 952–953.
 - *Homilia podczas Mszy św. na placu ratuszowym. Miłość na wzór Chrystusa*, Tallin, 10 września 1993 r. Kraje nadbałtyckie, Estonia, 10 września 1993 r., 677.
 - *Homilia podczas Mszy św. na placu Słowackiego Powstania Narodowego*, Bańska Bystrzyca, 12 września 2003 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Słowacja, trzecia pielgrzymka 11–14 września 2003 r., 843.
 - *Homilia podczas Mszy św. w amfiteatrze w Parku Meża*, Ryga, 8 września 1993 r. Kraje nadbałtyckie, Łotwa, 8–10 września 1993 r., 654.
 - *Homilia podczas Mszy św. w parku Podul Izvor*, Bukareszt, 9 maja 1999 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Rumunia. Pielgrzymka 7–9 maja 1999 r., 922.

- Kraje bałkańskie, Albania, 25 kwietnia 1993 r., 1057–1064.
- Kraje bałkańskie, Bośnia i Hercegowina, druga pielgrzymka 22 czerwca 2003 r., 1047–1051.
- Kraje bałkańskie, Chorwacja, druga pielgrzymka 2–4 października 1998 r., 961–973.
- Kraje bałkańskie, Chorwacja, pierwsza pielgrzymka 10–11 września 1994 r., 949–958.
- Kraje bałkańskie, Chorwacja, trzecia pielgrzymka 5–9 czerwca 2003 r., 977–990.
- Kraje bałkańskie, Słowenia, druga pielgrzymka 19 września 1999 r., 1013–1018.
- Kraje bałkańskie, Słowenia, pierwsza pielgrzymka 17–19 maja 1996 r., 995–1009.
- Kraje wschodnioeuropejskie, Bułgaria, pielgrzymka 23–26 maja 2002 r., 895–915.
- Kraje wschodnioeuropejskie, Czechy, trzecia pielgrzymka 25–27 kwietnia 1997 r., 807–820.
- Kraje wschodnioeuropejskie, Rumunia, pielgrzymka 7–9 maja 1999 r., 921–944.
- Kraje wschodnioeuropejskie, Słowacja, druga pielgrzymka 30 czerwca – 3 lipca 1995 r., 823–835.
- Kraje wschodnioeuropejskie, Ukraina, pielgrzymka, 23–27 czerwca 2001 r., 853–889.
- Kraje wschodnioeuropejskie, Węgry, druga pielgrzymka 6–7 września 1996 r., 743–758.
- *Przemówienie do narodu albańskiego*, Tirana 25 kwietnia 1993 r. Kraje bałkańskie, Albania, 25 kwietnia 1993 r., 1057–1064.
- *Przemówienie na Hradczanach*, Praga 21 kwietnia 1990 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Czechosłowacja, pierwsza pielgrzymka 21–22 kwietnia 1990 r., 784.
- *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na świętej Gorce*, Ołomuniec, 21 maja 1995 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Czechy, druga pielgrzymka 20–21 maja 1995 r., 806.
- *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki i kultury*, Budapeszt 17 sierpnia 1991 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Węgry, pierwsza pielgrzymka 16–20 sierpnia 1991 r., 696.
- *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata kultury i nauki na Uniwersytecie Wileńskim*, Wilno, 5 września 1993 r. Kraje nadbałtyckie, Litwa 4–8 września 1993 r., 627–631.
- *Przemówienie powitalne na lotnisku Ruzyně*, Praga, 21 kwietnia 1990 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Czechosłowacja, pierwsza pielgrzymka 21–22 kwietnia 1990 r., 764–765.

- *Przemówienie powitalne na lotnisku*, Bukareszt 7 maja 1999 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Rumunia. Pielgrzymka 7–9 maja 1999 r., 922.
- *Przemówienie powitalne na lotnisku*, Krk, 5 czerwca 2003 r. Kraje bałkańskie, Chorwacja, trzecia pielgrzymka 5–9 czerwca 2003 r., 978.
- *Przemówienie pożegnalne na lotnisku. Państwo i Kościół w służbie dobra wspólnego*, Budapeszt 20 sierpnia 1991 r. Kraje wschodnioeuropejskie, Węgry, pierwsza pielgrzymka 16–20 sierpnia 1991 r., 741.
- *Przemówienie pożegnalne przed Bramą Brandenburską*, Berlin 23 czerwca 1996 r. Niemcy, trzecia pielgrzymka, 21–23 czerwca 1996 r., 176–179.
- *Przemówienie w czasie spotkania z duchowieństwem w katedrze św. Stanisława*, Wilno, 4 września 1993 r. Kraje nadbałtyckie, Litwa 4–8 września 1993 r., 617.

Jan Paweł II (2016). VI Światowy Dzień Młodzieży w Częstochowie, 1991. W: M. Duda (red.), *VI Światowy Dzień Młodzieży, Przygotowanie duchowe i przeżycie*, t. II/1. Częstochowa.

Opracowania:

- Brzeziński, Z. (1988). *Mysł i działanie w polityce międzynarodowej*. Londyn: Wydawnictwo Aneks.
- Dziedzic, S. i Ruszar, J.M. (red). (2021). *Milcząca wzajemność. Inspiracje artystyczne młodego Karola Wojtyły*. Kraków: Instytut Literatury.
- Dziwisz, S. (2007). *Świadectwo*. W rozmowie z Gian Franco Svidercoschim. Warszawa: Wydawnictwo TBA.
- Fede e cultura. Antologia di testi del Magistero Pontificio da Leone XIII a Giovanni Paolo II*. (2003). Citta del Vaticano.
- Filipović, Z. (red.) (2003). *Sveti Otac Ivan Pavao II. u III. Pochodu Hrvatskoj 5.-9. VI. 2003. Dubrovnik, Osijek, Dakovo, Rijeka, Zadar*. Prosinac.
- Filipović, Z. (red.) (2004). *Sveti Otac Ivan Pavao II. u II. pastirskom pochodu Bosni i Hercegovini Banja Luka 22. Lipnja 2003*. Veljača.
- Gaddis, J.L. (2009). *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*. Kraków: Znak.
- Grajewski, A. i Skwara, M. (2011). *Papież musiał zginąć – Wyjaśnienia Alego Agcy*. Katowice: IPN i Gość Niedzielny.
- Grajewski, A. i Skwara, M. (2015). *Agca nie był sam – Wokół udziału komunistycznych służb specjalnych w zamachu na Jana Pawła II*. Katowice: IPN i Instytut Gość Media.
- Imposimato, F. i Provvisionato S. (2011). *Zamach na papieża*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Košidar, J., Labo, Š. i Vragaš, Š. (red.) (1995). *Apoštol Národov Dvadsiateho Staročia, Druhá Návšteva Jána Pavla II. Na Slovensku*. Trnava.
- Kucharczyk, G. i Rak, K. (2024). *Piekielni sąsiedzi. Jak Rosja i Niemcy dogadywały się kosztem Polski*. Warszawa: Bellona.

- Majorczyk, A. (red.). (2010). *Jan Paweł II pod Tatrami. Pielgrzymki do Polski i na Słowację 1979–2002*. Nowy Targ: Powiatowe Centrum Kultury w Nowym Targu.
- Navarro-Valls, J. (2024). *Moje lata z Janem Pawłem II. Prywatne zapiski rzecznika prasowego Watykanu 1984–2006*. Kielce: Jedność.
- Riccardi, A. (2014). *Jan Paweł II. Biografia*. Częstochowa: Edycja św. Pawła.
- Pojavnik, I. (red.) (1996). *Sveti Oče med nami*. Ljubljana.
- Tacik, J. (2017). *Zamach. Jan Paweł II – 13 maja 1981. Spisek. Śledztwo. Spowiedź*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Weigel, G. (2024). *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*. Poznań: W drodze.
- Wspólna deklaracja Jego Świątobliwości Jana Pawła II i Jego Świątobliwości Garegina II w Świętym Eczmiadzinie w Armenii*. (2001). W: A. Bujak, *Czas pojednania. Pielgrzymka Ojca Świętego do Kazachstanu u Armenii*, red. W. Bartkowski i S. Stachowski. Kraków: Biały Kruk, 140–141.
- Zięba, M. (2020). *Pontyfikat na czasy zamętu. Jan Paweł II wobec wyzwań Kościoła i świata*. Poznań: W drodze.

Netografia

- Głos Live. (2024). *Papież Jan Paweł II wśród uhonorowanych pośmiertnie w Dniu Czeskiego Święta Narodowego*; 29.10.2024. Pozyskano z: https://glos.live/Wiadomosci_czechy/d/papiez_jan_pawel_ii_wsrod_uhonorowanych_posmiertnie_w_dniu_czeskiego_swiecia_narodowego/ (dostęp: 14.01.2025).
- Przeciszewski, M. (2011). *Akt europejski Jana Pawła II*; 3.06.2011. Pozyskano z: <https://www.ekai.pl/akt-europejski-jana-pawla-ii/> (dostęp: 2.05.2025).
- Przeciszewski, M. (2014). *Jana Pawła II Europa dwóch płuc*; 20.04.2014. Pozyskano z: <https://www.ekai.pl/jana-pawla-ii-europa-dwoch-pluc/> (dostęp: 19.01.2025).
- Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. (2024). *Konferencja: Religie i ideologie w rosyjskiej przestrzeni imperialnej*. Pozyskano z: <https://upjp2.edu.pl/aktualnosci/konferencja-religie-i-ideologie-w-rosyjskiej-przestrzeni-imperialnej-16892024-2627-ix-2024-2665.html> (dostęp: 14.01.2025).

Robert Tyrała – profesor nauk humanistycznych. W latach 1997–2020 pracował na Akademii Muzycznej w Krakowie. Od 2000 r. pracuje na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (od 1 września 2020 r. jest rektorem UPJP II). W latach 2005–2020 był przewodniczącym Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej w Krakowie, prezydentem Polskiej (2004–2009) i Międzynarodowej (2009–2017) Federacji *Pueri Cantores*. Od 2012 r. jest konsultorem Podkomisji ds. Muzyki Kościelnej Konferencji Episkopatu Polski. Od 2020 r. jest konsultorem Rady Naukowej Konferencji Episkopatu Polski. Nagrodzony

przez Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski *Srebrną Piszczatką* za zasługi dla rozwoju muzyki kościelnej w Polsce (2015), tytułem *Fellow of Royal School of Church Music* od Anglikańskiego Kościoła za zasługi w dziedzinie muzyki kościelnej na forum międzynarodowym (2016), Złotą Odznaką Honorową Województwa Małopolskiego *Krzyż Małopolski* (2018), Srebrnym Krzyżem Zasługi (2018), srebrnym medalem *Gloria Artis* (2020), złotym medalem *Zasłużony dla Nauki Polskiej Sapientia et Veritas* (2023), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2025). Opublikował 4 monografie oraz przeszło 150 artykułów naukowych i popularnonaukowych. Wziął udział z referatem w przeszło 80 konferencjach naukowych w Polsce i za granicą. Wypromował 125 licencjatów i magistrów oraz 9 doktorów. Jego zainteresowania naukowe skupią się wokół muzyki kościelnej, szczególnie chorału gregoriańskiego, dokumentów Kościoła dotyczących muzyki sakralnej oraz historii i działalności Pueri Cantores w świecie, muzykaliów wawelskich i piękna w muzyce i liturgii, nauczania Jana Pawła II i Benedykta XVI.

